

บทที่ 2

แนวคิดที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การศึกษาความมั่นคงทางด้านครอบครัวของแรงงานในจังหวัดสมุทรปราการ เป็นการศึกษาลักษณะการสำรวจข้อมูลทั่วไป และการหาความสัมพันธ์เปรียบเทียบในเชิงผลของลักษณะ ในครอบครัว อันได้แก่ ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว การอบรมเลี้ยงดูเด็ก และใช้เวลากับ ครอบครัวที่ได้รับอิทธิพลจากปัจจัยด้านจิตใจ และความสัมพันธ์เปรียบเทียบในเชิงเหตุของความสัมพันธ์ ของสมาชิกในครอบครัว การอบรมเลี้ยงดูเด็ก และใช้เวลาในครอบครัวที่มีผลต่อความมั่นคงในครอบครัว โดยศึกษาตามแนวคิดต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับครอบครัวศึกษา
2. แนวคิดเกี่ยวกับทัศนคติ
3. แนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพจิต

1. แนวคิดเกี่ยวกับครอบครัวศึกษา

ครอบครัวเป็นสถาบันสังคมที่มีขนาดเล็กที่สุด คือมีคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป แต่มีความสำคัญที่สุด เพราะเป็นสถาบันพื้นฐานในการผลิตคนหรือสมาชิกให้แก่สังคม ทรัพยากรมนุษย์ในชาติจะมีคุณภาพดีหรือไม่ครอบครัวเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งที่จะทำให้เป็นเช่นนั้น นโยบายและแผนงานในการพัฒนาสถาบันครอบครัว (อ้างใน สมพร เทพสิทธิ์า, 2538 : 10) กล่าวถึงความสำคัญของครอบครัวไว้ โดยมีประเด็นสำคัญ คือ

1. เป็นสถาบันพื้นฐานแรกที่สุดของมนุษย์ ทำหน้าที่ในการหล่อหลอมความเป็นมนุษย์ของสมาชิกเกิดใหม่ในครอบครัวอันได้แก่ทารกและเด็ก
2. การอบรมเลี้ยงดูจากครอบครัวและการให้การศึกษาในครอบครัวมีอิทธิพลต่อระดับคุณภาพและบุคลิกภาพของคน รวมทั้งค่านิยม เจตคติและพฤติกรรมของเด็กและเยาวชน วิธีชีวิตของสมาชิกในครอบครัวมีอิทธิพลต่อกันและกัน
3. ครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานของสังคมที่ประกอบด้วยวิถีชีวิตของสมาชิกครอบครัวทุกคน วิถีชีวิตนี้รวมทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การศึกษา ศิลปวัฒนธรรมและจริยธรรมซึ่งมีผลต่อคุณภาพของสังคม
4. ครอบครัว ชุมชน สังคม สิ่งแวดล้อม มีผลกระทบต่อกันและกัน ต่างมีกระบวนการวิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงโดยไม่มีการหยุดนิ่ง ซึ่งจะมีผลต่อพฤติกรรมของบุคคล

5. ปัญหาสังคมหลายประการจะป้องกันได้โดยสถาบันครอบครัว สถาบันครอบครัวที่รวมตัวกันได้จะเป็นพลังกลุ่ม / ชุมชน ที่สามารถพัฒนาป้องกัน และแก้ไขปัญหาของตนเองได้

นอกจากความสำคัญของครอบครัวที่กล่าวมา โสภา ชปิลมันท์ (2534 : 24-25) ยังได้กล่าวถึงหน้าที่ของครอบครัว ที่สำคัญจะยกมาบางประเด็นได้แก่

1. การให้การอบรมสั่งสอนสมาชิกใหม่ให้รู้มารยาท ระเบียบสังคม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม

2. ให้ความรัก ความอบอุ่น ตลอดจนความมั่นคงปลอดภัยแก่สมาชิกในครอบครัว

3. ปลุกฝังนิสัยที่ดีงาม โดยการให้รู้จักการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นในสังคมอย่างมีสุข เป็นแหล่งหล่อหลอมให้สมาชิกในครอบครัวสามารถดำรงอยู่ในสังคมได้ด้วยดี

4. สร้างอุดมคติและแรงจูงใจให้ทายาทของครอบครัวด้วยการทำตนเป็นแบบอย่างที่ดี ทำงานต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงอย่างมีประสิทธิภาพ

จากความสำคัญและหน้าที่ของครอบครัวที่ยกมาบางประการที่กล่าวมา สรุปสาระสำคัญของครอบครัวดังนี้

1. ครอบครัวเป็นแหล่งที่สมาชิกในครอบครัวจะได้เรียนรู้วิถีชีวิตในทุกด้าน วิถีชีวิตนี้จะมีผลโดยตรงต่อพฤติกรรมของเขาเหล่านั้น

2. ครอบครัวเป็นแหล่งที่ให้การอบรมเลี้ยงดู ชัดเจน ปลุกฝังลักษณะต่าง ๆ ระเบียบของสังคม มารยาท ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม

3. ครอบครัวเป็นที่ ๆ ให้ความรัก ความอบอุ่น ความปลอดภัยให้แก่สมาชิกในครอบครัว สร้างอุดมคติและแรงจูงใจ ให้ความมั่นคงทางจิตใจแก่สมาชิก

✓ ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งจะศึกษาข้อมูลด้านครอบครัวที่เน้นด้านความสัมพันธ์ของสมาชิก การอบรมเลี้ยงดู และลักษณะทางจิตใจ จึงมิได้ตั้งประเด็นทางด้านเศรษฐกิจเข้ามาศึกษาเป็นประเด็นหลักด้วย บทบาทหน้าที่ของครอบครัวในแง่เป็นหน่วยผลิตทางเศรษฐกิจจึงไม่ได้นำมากล่าวในที่นี้ ในการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยจะสอบถามเพียงรายได้และความพอเพียงของรายได้ของผู้ตอบแบบสอบถามเท่านั้น

ดังนั้นในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจึงกำหนดศึกษาลักษณะที่สำคัญในครอบครัว 4 ลักษณะ คือ

1. ความมั่นคงในครอบครัว ศึกษาระดับความมั่นคงในครอบครัว อันหมายถึง ความรัก ความอบอุ่น อันเป็นปัญหาในการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งความมั่นคงในครอบครัวจะเกิดขึ้นหรือไม่ และเกิดในระดับใด ย่อมขึ้นอยู่กับการที่ครอบครัวได้ทำหน้าที่ตามบทบาทอย่างเหมาะสมมาน้อยเพียงใด

✧ 2. ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งต่อความมั่นคงในครอบครัว ความสัมพันธ์ดังกล่าวประกอบด้วยการติดต่อสื่อสาร ทักษะการปฏิบัติคนระหว่างบุคคลหลายฝ่าย ได้แก่ ระหว่างสามีภรรยา พ่อแม่ลูก และพี่น้อง

3. การใช้เวลากับครอบครัว เป็นปัจจัยที่มีผลต่อความมั่นคงในครอบครัวอย่างยิ่งในสภาพสังคมปัจจุบัน ซึ่งสมาชิกในครอบครัวทุกคนต้องออกจากบ้านเพื่อไปทำงานและไปเรียนหนังสือ เวลานั้นน้อยลงในการอยู่ร่วมกันมีผลทำให้การอบรมขัดเกลา การให้ความอบอุ่นมั่นคงแก่จิตใจของผู้อยู่ร่วมกันได้รับผลกระทบ การใช้เวลาร่วมกันจึงจำเป็นต้องมีคุณภาพสูงสุด ใช้เวลาด้วยกันอย่างมีคุณค่า ไม่ใช่เพียงอยู่ด้วยกันแต่ร่างกาย (สายสุวี จุติกุล ในคณะอนุกรรมการด้านครอบครัว, 2538 : 1)

4. การอบรมเลี้ยงดูเด็กของครอบครัว การอบรมเลี้ยงดูเป็นหน้าที่ที่สำคัญที่สุดของครอบครัว เป็นกระบวนการการขัดเกลาทางสังคมที่จะทำให้ลูกมีบุคลิกภาพและพฤติกรรมที่ดีมากหรือน้อยเพียงใด บุญลือ วันทายนต์ (2520 : 57-66) อธิบายถึงลักษณะครอบครัวในสังคมอุตสาหกรรม ซึ่งได้รับผลจากการเคลื่อนย้ายประชากร ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ บทบาทของพ่อแม่ในครอบครัวจะถูกอิทธิพลของสถาบันสังคมอื่น ๆ เข้ามามีส่วนทำหน้าที่แทน ความสัมพันธ์ลักษณะปฐมภูมิลดลง เกิดช่องว่างระหว่างวัยมากขึ้น การอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่จึงต้องมีความสอดคล้องกับสภาพครอบครัวและสังคมให้มากขึ้น จึงจะสามารถดำรงความสัมพันธ์ในครอบครัวและสร้างความมั่นคงในครอบครัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ลักษณะของครอบครัวทั้ง 4 ลักษณะ ถือว่าเป็นลักษณะสำคัญเพียงบางประการในองค์ประกอบที่สำคัญของครอบครัวมากมายหลายมิติที่ผู้วิจัยเลือกที่จะนำมาใช้ศึกษาครอบครัวในการวิจัยครั้งนี้

1. ความมั่นคงในครอบครัว

สมพร เทพสิทธิ์า (2538) ระบุว่า ความมั่นคงในครอบครัวมี 3 ด้าน คือ

- (1) ความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ คือ ครอบครัวมีสัมมาอาชีพ มีรายได้ที่แน่นอนและเพียงพอแก่ความจำเป็น มีความเป็นอยู่เหมาะสม ไม่ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ฝืดเคืองเกินไป
- (2) ความมั่นคงทางด้านสังคม คือ มีความสัมพันธ์อันดีกับญาติพี่น้อง มิตรสหาย ชุมชน และสังคม มีการให้กันและกัน อ่อนโยนต่อกัน ประพฤติต่อกันอย่างเสมอต้นเสมอปลาย และทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม

(3) ความมั่นคงทางจิตใจ ได้แก่ การมีความรัก ความเอื้ออาทร ความเข้าใจ มีความซื่อสัตย์ จริงใจต่อกัน รู้จักข่มใจ ควบคุมจิตใจและอารมณ์ อดทนต่อความยากลำบากร่วมกัน เสียสละความสุขส่วนตนเพื่อครอบครัว คู่ชีวิตและลูก

ในการศึกษาความมั่นคงของครอบครัว ซึ่งเป็นตัวแปรปัญหาของการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะวัดระดับของความมั่นคงทางจิตใจเป็นหลัก โดยหลักการปฏิบัติต่อกันและกัน อันจะแสดงถึงระดับความรัก ความเอื้ออาทร ความซื่อสัตย์ จริตใจ การควบคุมอารมณ์ ความอดทนและเสียสละเพื่อครอบครัว ในเรื่องหรือสถานการณ์ต่าง ๆ เช่น การทำอาหารโปรดให้สามี / ภรรยา หรือลูกกิน สังเกตและสอบถามเมื่อเห็นสามี / ภรรยา ลูก มีอาการไม่สบาย เจ็บข้อมไป ไม่ทำหรือหลีกเลี่ยงที่จะทำสิ่งที่สามี / ภรรยา ลูกไม่ชอบ งดใช้จ่ายเพื่อความสุขของคนเพียงคนเดียว สอบถามเหตุผลหรือข้อข้องใจจากสามี / ภรรยา ลูก เมื่อเกิดความสงสัยในพฤติกรรมโดยไม่ใช้อารมณ์ ฯลฯ

2. ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว

ความสัมพันธ์กันของสมาชิกในครอบครัวน่าจะมีการหมายทั่วไปว่า การที่สมาชิกในครอบครัวมีความรักใคร่ผูกพันกัน ห่วงใยเอื้ออาทรกัน ความสัมพันธ์อันดีนี้จะทำให้คนกลุ่มนั้นดำรงสถานะครอบครัวไปยาวนาน ไม่แตกสลายกลางคัน (ไม่นับการตายจากกัน) แต่สถานการณ์การแตกแยกของครอบครัวไทยมีปรากฏให้เห็นชัดเจนมาก สถิติการหย่าร้างของครอบครัวไทยทั่วไปใน พ.ศ. 2559 สูงถึง 56,718 คู่ (สถาบันประชากรศาสตร์) แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในครอบครัวที่ไม่มั่นคงเท่าที่ควร สมพงษ์ ธนธัญญา (ใน ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, มปป. : 185-210) ได้รวบรวมแนวคิดการเสริมสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัว ในบทความเรื่องประมวลประเด็นแนวคิดการเสริมสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัว สรุปความหมายของความสัมพันธ์ในครอบครัวจากนักวิชาการหลายท่านได้ดังนี้

① ความสัมพันธ์ในครอบครัว หมายถึง สัมพันธภาพในครอบครัวตามบทบาทหน้าที่ที่ทุกคนมีต่อคนอื่น ๆ ในครอบครัว อันจะมีผลทำให้การดำเนินชีวิตในครอบครัวและสังคมราบรื่น

② ความสัมพันธ์ในครอบครัวประกอบด้วย (สมพงษ์ ธนธัญญา, อ้างแล้ว : 195-196)

(1) ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา มีความรักใคร่กัน ปรับตัวเข้าหากัน เกื้อกูลกัน และกัน รับผิดชอบต่อปัญหาและร่วมกันแก้ปัญหาที่ครอบครัวเผชิญ

(2) ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูก เป็นความผูกพันที่โยงใยมาจากความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาที่มีความรักใคร่ผูกพัน ห่วงใยกัน คิดถึงจิตใจของกันและกัน

(3) ความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้อง มีความรักใคร่ ห่วงใย เกื้อกูลกัน ช่วยเหลือป้องกันซึ่งกันและกัน ทั้งนี้ความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องจะแน่นแฟ้นขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ ความยุติธรรม ความรัก ความเข้าใจของพ่อแม่ที่มีต่อลูกทุกคนเท่า ๆ กันด้วย

③ สุริยา นุ้ยจันทร์ (2530 : 20) สรุปความสัมพันธ์ในครอบครัวว่า มีองค์ประกอบหลายด้าน ได้แก่ การมีความสัมพันธ์ตามบทบาทของแต่ละคน การสื่อสารระหว่างสมาชิกในครอบครัว

อารมณ์ของสมาชิก (รัก ผูกพัน ชัดแจ้ง ฯลฯ) และความสามารถในการถ่ายทอดความรู้สึกของตนเองให้สมาชิกคนอื่นได้รับรู้

องค์ประกอบที่มีความสำคัญที่สุด และมักจะถูกระบุว่าเป็นสาเหตุของปัญหาครอบครัวที่ลึกซึ้งมากขึ้นคือ การสื่อสารระหว่างสมาชิกหรือการสื่อสารในครอบครัว เช่น อรอนงค์ อินทรจิตร (ในขณะอนุกรรมการด้านครอบครัว, อ้างแล้ว) ระบุว่า ปัญหาการใช้ความรุนแรงในครอบครัวมักมาจากพ่อแม่ไม่มีความสามารถจะสื่อสารความรู้สึกใด ๆ ต่อลูกได้ จึงหันมาใช้วาจารุนแรง คำว่า เข็มนติ เป็นต้น

นอกจากนั้น วินัดดา ปิยะศิลป์ (ในเอกสารเชิงอ้าง) ระบุว่า ลักษณะของพ่อแม่ที่มีลูกวัยรุ่นแต่ไม่มีปัญหากับลูกข้อหนึ่งคือ การมีการสื่อสารที่ดีต่อกัน ปรีกษาหรือกัน เล่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ประสบมาให้ฟัง ฯลฯ รวมทั้ง สายสุรี จุติกุล (ในเอกสารเชิงอ้าง) ระบุถึงลักษณะประการสำคัญที่ทำให้ครอบครัวอบอุ่น คือการสื่อสารทางบวกในครอบครัว สมาชิกมองกันและกันไปในทางที่ดีหรือทางบวก ใช้คำพูดท่าทางในทางบวก มีความคิดที่ดีต่อกัน

นายแพทย์ยงยุทธ วงศ์ภิรมย์ศานติ์ จิตแพทย์ที่ให้ความสำคัญต่อความสัมพันธ์ในครอบครัวโดยผ่านการสื่อสารในครอบครัวอย่างมีประสิทธิภาพ ระบุถึงระดับการสื่อสารในครอบครัว 3 ระดับคือ (คณะอนุกรรมการด้านครอบครัว, 2538 : 3)

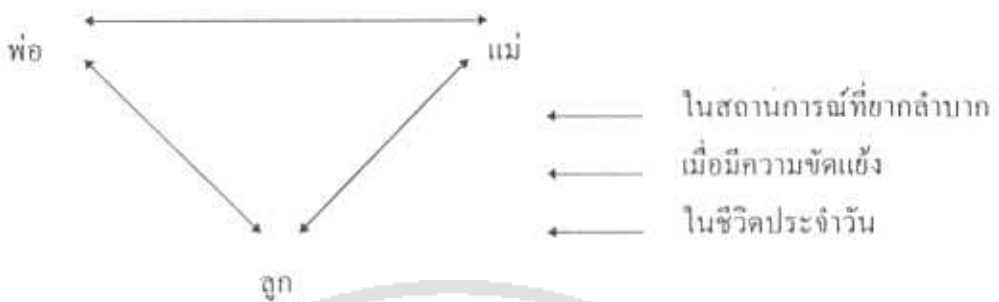
(1) การสื่อสารในชีวิตประจำวัน เป็นการสื่อสารความรู้สึกนึกคิดต่อกันในชีวิตประจำวัน เช่น ข้อมูลข่าวสาร ความคิดเห็น ความพอใจหรือไม่พอใจ ความกลัวหรือความวิตกกังวล ความคาดหวังและความปรารถนา หากการสื่อสารนี้เป็นไปด้วยดีจะนำมาซึ่งความผูกพันในครอบครัวที่ใกล้ชิดมากขึ้น

(2) การสื่อสารเพื่อแก้ปัญหาหรือการสื่อสารเมื่อมีความต้องการต่างกัน ในชีวิตครอบครัว การขัดแย้งกันย่อมเกิดขึ้นเป็นธรรมดา หรือแม้แต่เกิดปัญหาในครอบครัว หากทั้ง 2 ฝ่ายช่วยกันหาทางออกด้วยดี ไม่เกิดการสะสมปัญหา ความรู้สึกผูกพันและความรู้สึกรับผิดชอบต่อครอบครัวจะทวีขึ้น

(3) การสื่อสารในสถานการณ์ที่ยากลำบาก ในชีวิตครอบครัว จะมีบางขณะที่เกิดเหตุการณ์ที่ทั้ง 2 ฝ่ายยากจะสื่อสารกันให้เข้าใจ เช่น ปัญหาเรื่องเพศ ปัญหาเรื่องบุคคลที่ 3 การสื่อสารเมื่อเกิดเหตุการณ์นี้มักจะมีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีอารมณ์ และไม่พร้อมจะเข้าใจ การสื่อสารให้สถานการณ์เหล่านี้คลี่คลายจึงเป็นเรื่องสำคัญยิ่ง

การศึกษาความสัมพันธ์ในครอบครัวเรื่องนี้จึงจะศึกษาความสามารถในการสื่อสารในสถานการณ์ต่าง ๆ ทั้งการสื่อสารระหว่างสามีภรรยาและพ่อแม่ลูก ดังนี้

แผนภูมิที่ 2.1
แสดงความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว

3. การใช้เวลากับครอบครัว

ดังเป็นที่ทราบกันอยู่โดยทั่วไปแล้วว่าในสังคมเมือง สมาชิกในครอบครัวมักมีภาระหน้าที่ที่ต้องกระทำอยู่นอกบ้านค่อนข้างมาก ทั้งการทำงานและการเรียนหนังสือ ผู้หญิงผู้ชายมีโอกาสทำงานอยู่นอกบ้านเท่าเทียมกัน วิพรรณ ประจวบเหมาะ รูปไฟโร สรุปผลการวิจัยเบื้องต้น โครงการศึกษาครอบครัวไทย (ภัตสร ลิมานนท์ และคณะ, 2538 : 57) ในส่วนของการจัดสรรเวลาของครอบครัว พบว่า ผู้อยู่อาศัยในเขตเมืองที่ตอบว่าตนเองใช้เวลากับครอบครัวน้อยเกินไปนั้นมีจำนวนสูงกว่าผู้ตอบในชนบท โดยเฉพาะการรับประทานอาหารเย็นร่วมกับครอบครัว ผู้อยู่ในเมืองมีความถี่ต่ำกว่าผู้อยู่ในชนบท สะท้อนถึงการมีเวลาจำกัดของการทำกิจกรรมร่วมกันของคนในเมือง การรับประทานอาหารเย็นซึ่งเป็นเวลาที่สมาชิกในครอบครัวควรจะได้พบหน้ากันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตาในแต่ละวัน เพื่อพูดคุยได้ตามสารทุกข์สุกดิบของแต่ละคน ในสังคมเมืองก็จะมีโอกาสนี้น้อยลง

ศรีสว่าง พัววงศ์แพทย์ (ใน ศศิวัฒน์ ยอดเพชร , อ้างแล้ว : 9) ระบุถึงแนวทางในการสร้างพลังให้ครอบครัว โดยมีข้อหนึ่งกล่าวถึงการที่ครอบครัวต้องใช้เวลาอย่างมีคุณภาพ มีกิจกรรมร่วมกัน เพื่อสร้างความเข้าใจและความผูกพันระหว่างกัน ตลอดจนเป็นวิถีทางที่จะเรียนรู้ศักยภาพ ความสนใจ ความคิด ตลอดจนจุดอ่อนของแต่ละคนที่จะช่วยเสริมสร้างหรือแก้ไขให้เหมาะสมต่อไป อีกทั้งต้องชื่นชมความสามารถของกันและกัน

นอกจากนั้น ในเอกสารคู่มือการครองเรือน (กรมสุขภาพจิต, นปป : 9) ยังระบุถึงบทบาทของสามีภรรยาที่จะส่งเสริมให้ชีวิตคู่เป็นไปอย่างมีความสุขข้อหนึ่งคือ “การใช้เวลาว่างและนันทนาการร่วมกัน” โดยการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันเมื่อมีโอกาส เช่น ปลูกต้นไม้ ปลูกผักสวนครัว ทานอาหารนอกบ้าน พูดคุยในสิ่งที่สนใจร่วมกัน จะทำให้ทั้งสองฝ่ายต่างรู้สึกมีความต้องการซึ่งกันและกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ด้วยความสำคัญของการใช้เวลาด้วยกันในครอบครัวที่กล่าวมา ผู้วิจัยจึงเห็นว่า การศึกษาการใช้เวลาของครอบครัวจะทำให้สามารถเข้าใจความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวได้ดีขึ้น ซึ่งจะช่วยให้สามารถวิเคราะห์ความมั่นคงในครอบครัวได้ชัดเจนขึ้นด้วย

4. การอบรมเลี้ยงดูเด็กของครอบครัว

การอบรมเลี้ยงดูเด็กเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคมที่พ่อแม่หรือคนอื่นๆ ในครอบครัวทำกับสมาชิกวัยเด็กในครอบครัว เป็นพฤติกรรมที่พ่อแม่ปฏิบัติต่อเด็ก ซึ่งจะมีผลต่อการพัฒนาจิตใจ บุคลิกภาพและพฤติกรรมของเด็กแต่ละคน การอบรมเลี้ยงดูแต่ละแบบมีผลต่อพฤติกรรมของเด็กแตกต่างกัน รวมทั้งมีผลให้เด็กมีพฤติกรรมที่ดีหรือไม่ดีก็ได้ด้วย

งามดา วณิชทานนท์ (2534) ได้สรุปวิธีการหรือรูปแบบการอบรมเลี้ยงดูในครอบครัวไทยไว้ 5 แบบ ได้แก่ แบบรักสนับสนุน แบบเข้มงวดมาก / น้อย แบบการใช้เหตุผล แบบลงโทษทางจิตมากกว่าทางกาย และแบบให้พึ่งตนเองเร็ว ซึ่งการเลี้ยงดูแต่ละแบบจะมีผลต่อพฤติกรรมของเด็กทั้งสิ้น ดังรายละเอียดต่อไปนี้ (งามดา วณิชทานนท์, 2534 : 124-134)

(1) การเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุน คือการที่พ่อแม่แสดงความรัก เอาใจใส่ ดูแลอย่างใกล้ชิด และร่วมทำกิจกรรมสม่ำเสมอ ซึ่งสถิต วงศ์สุวรรณ (2529 : 135) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า การเลี้ยงดูแบบนี้ทำให้เด็กมีวินัย มีความรับผิดชอบ เป็นผู้นำ มีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมสูง และมีลักษณะมุ่งอนาคต

(2) การเลี้ยงดูแบบเข้มงวดมาก / น้อย การเลี้ยงดูแบบควบคุมมากคือ การที่พ่อแม่ออกคำสั่งกับเด็ก ให้เด็กทำตาม หากทำผิดก็จะถูกลงโทษ ส่วนการควบคุมน้อย คือ การปล่อยให้เด็กตัดสินใจเองว่าตนเองควรทำหรือไม่ควรทำ การควบคุมนี้พ่อแม่จะต้องปรับให้เหมาะสมกับวัย เช่นการควบคุมมากเหมาะสมกับเด็กในระยะก่อนวัยรุ่น และกับเด็กหญิง เมื่อเข้าสู่วัยรุ่นแล้วควรควบคุมน้อย

การควบคุมที่เหมาะสมมีผลทำให้เด็กเป็นคนมีวินัยทางสังคม มีจริยธรรม มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ หากควบคุมมากเด็กจะกลายเป็นคนก้าวร้าว และสุขภาพจิตเสื่อม

(3) การเลี้ยงดูแบบการใช้เหตุผล หมายถึงลักษณะที่พ่อแม่ให้เหตุผลต่อการสนับสนุนหรือห้ามปรามลูกในการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง เด็กที่ถูกเลี้ยงดูอย่างใช้เหตุผลจะมีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมสูงและมุ่งอนาคตสูง

(4) การเลี้ยงดูแบบลงโทษทางจิตมากกว่าทางกาย คือใช้การลงโทษโดยการดู ว่ากล่าว ขู่ ตัดสิทธิ์ ตัดค่าขนม ฯลฯ แทนการทوبيตี เด็กที่ถูกลงโทษเฉพาะทางจิตเมื่อกระทำผิด จะมีการมุ่งอนาคตและควบคุมตนเองได้ดี

(5) การเลี้ยงดูแบบให้พึ่งตนเองเร็ว คือ การที่พ่อแม่ให้ลูกทำกิจกรรมทันทีที่เด็กพร้อม เช่น ให้แต่งตัวเอง ป้อนข้าวเอง ให้ช่วยเลี้ยงน้อง พับผ้า ฯลฯ เด็กที่ถูกฝึกให้พึ่งตนเองเร็วจะมีแรงจูงใจ ใฝ่สัมฤทธิ์สูง

การเลี้ยงดูเด็กโดยใช้รูปแบบการเลี้ยงดูที่เหมาะสมจะช่วยให้เด็กมีสุขภาพจิตดี มีพฤติกรรมที่เหมาะสม เป็นสมาชิกในครอบครัวที่มีคุณภาพ ยังผลให้ไม่เกิดปัญหาหรือความเครียดในครอบครัว ผู้วิจัยมีความเห็นว่ารูปแบบการเลี้ยงดูของพ่อแม่ย่อมมีผลทางอ้อมต่อความมั่นคงในครอบครัว ไม่มากนักน้อย จึงกำหนดให้การเลี้ยงดูเด็กเป็นปัจจัยด้านหนึ่งที่มีผลต่อความมั่นคงในครอบครัว โดยจะเป็นการอบรมเลี้ยงดูแบบที่ครอบครัวให้ความสนับสนุนเด็กเป็นหลัก

2. แนวคิดเกี่ยวกับทัศนคติ

ทัศนคติเป็นลักษณะทางจิตใจของบุคคลที่เชื่อกันว่ามีความเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของบุคคลมาก (งามดา วณิชพานนท์, 2534 : 211) มีการศึกษาวิจัยจำนวนมากที่ยืนยันค่ากล่าวนี้ คนที่มีทัศนคติที่ดีต่อสิ่งใดจะมีพฤติกรรมหรือมีแนวโน้มจะปฏิบัติตามสิ่งนั้น เช่น คนที่มีทัศนคติที่ดีต่อสินค้าไทยจะซื้อและใช้สินค้าไทยมาก คนที่มีทัศนคติที่ดีต่อหมอและการตรวจร่างกายจะเห็นความสำคัญของการตรวจสุขภาพและยินดีจะทำเป็นประจำ เด็กที่มีทัศนคติที่ดีต่อวิชาที่ตนเรียนมีแนวโน้มจะชอบครูที่สอน หรือในทางกลับกันเด็กที่ชอบครูก็มีแนวโน้มจะชอบวิชาที่ครูคนนั้นสอนด้วย

ทัศนคติมีความสำคัญยิ่งต่อการมีพฤติกรรมของมนุษย์ จึงมีผู้ศึกษาและให้ความหมายของทัศนคติอย่างกว้างขวาง เช่น คือ ความพร้อมที่จะตอบสนองต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด (ชม ภูมิภาค, 2512) ความรู้สึกอันเนื่องมาจากการเรียนรู้และประสบการณ์ (เจดศักดิ์ โฆวาสินธุ์, 2520) เป็นสภาพจิตใจที่จะมีอิทธิพลต่อความคิดเห็นและพฤติกรรมของบุคคลนั้น ๆ (สุรางค์ จันทน์เอม, 2523) ซึ่ง กมลรัตน์ หล้าสุวรรณ (2527 : 172) สรุปว่า ทัศนคติ หมายถึง ความรู้สึกของบุคคลที่ได้จากการเรียนรู้และประสบการณ์ แล้วแสดงสภาวะของร่างกายและจิตใจในด้านความพร้อมที่จะตอบสนองต่อบุคคลหรือสิ่งต่าง ๆ ในลักษณะหนึ่งใน 2 ลักษณะ กล่าวคือ แสดงความพร้อมที่จะเข้าไปหาเมื่อเกิดความรู้สึกชอบหรือทัศนคติทางบวก หรือพร้อมที่จะหลีกเลี่ยงเมื่อเกิดความรู้สึกไม่ชอบ หรือทัศนคติที่ไม่ดีหรือทางลบ

ทัศนคติมืองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ (กมลรัตน์ หล้าสุวรรณ, อ้างแล้ว : 183 - 184)

1. องค์ประกอบด้านความรู้และความคิด คือ ความรู้สึกนึกคิด ต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเกิดจากการได้รับรู้ข่าวสารหรือข้อมูลที่ได้อินมา

2. องค์ประกอบด้านความรู้สึก เป็นการประเมินค่า ประเมินความรู้สึกชอบ / ไม่ชอบ
กลัว เกรง ฯลฯ

3. องค์ประกอบทางด้านพฤติกรรม เป็นการแสดงออกของบุคคลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งจะ
เป็นการแสดงออกตามความรู้สึกที่เกิดขึ้นจากการรับรู้

การศึกษาทัศนคติของคนที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ นั้น สามารถจำแนกเป็น 2 ด้าน ด้านแรก คือ
การศึกษาทัศนคติที่คนมีต่อสิ่งของ คน หรือสิ่งอื่น ๆ ที่อยู่นอกตัวคน ด้านที่สอง คือ การศึกษาทัศนคติที่
คนมีต่อตนเอง

ทัศนคติต่อตนเอง คือ ความรู้สึกที่บุคคลมีต่อตนเอง ซึ่งมีทั้งพึงพอใจและไม่พึงพอใจ
ขึ้นอยู่กับกรอบมโนทัศน์ สภาพแวดล้อม ความรู้ และสถานการณ์ต่าง ๆ (เดวิด ทราโกซัน, นปป : 67)
ซึ่งลักษณะทัศนคติต่อตนเองมีแตกต่างกัน 4 ลักษณะ คือ (กมลรัตน์ หล้าสุวรรณ, อ้างแล้ว : 209-210)

1. คิดและรู้สึกว่าตนเองดีกว่าผู้อื่น
2. คิดและรู้สึกว่าตนเองต่ำด้อยกว่าผู้อื่น
3. คิดและรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า
4. รู้สึกว่าเกลียดชังตนเอง

ทัศนคติทั้ง 4 ลักษณะ อาจแยกออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือทัศนคติที่ดีต่อตนเอง ได้แก่ การ
มองเห็นว่า ตนเองมีคุณค่า มีความภูมิใจในตนเอง มองโลกในแง่ดี มีความสุขในสังคม และทัศนคติที่
ไม่ดีต่อตนเอง ได้แก่ การมองว่าตนเองสูงกว่าหรือด้อยกว่าคนอื่น ซึ่งจะ使人 ๆ นั้นขาดความอดทน
หรือไม่ไว้วางใจใคร มีปมด้อย มีความโกรธแค้น อาฆาต มองโลกในแง่ร้าย ซึ่งทัศนคติต่อตนเองไม่
ว่าจะในด้านใดย่อมมีผลต่อการที่คนนั้นจะมีทัศนคติต่อสิ่งอื่น ๆ ด้วย เช่น Nail (1971) อ้างใน พัทนี วร
กวิน, นปป) วิจัยพบว่า คนที่มีทัศนคติต่อตนเองดี จะมีพฤติกรรมไปในทางเป็นคนขยัน มีความสนใจ มี
แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ มีการควบคุมอารมณ์ได้ดี มีสมาธิ ฯลฯ ในขณะที่ผู้ที่มีทัศนคติที่ไม่ดีต่อตนเอง หาก
กระทำสิ่งใดไม่ประสบความสำเร็จ หรือผิดพลาดจะเกิดความผิดหวังอย่างรุนแรง (สมชัย ชินะตระกูล ,
2517)

ทัศนคติทั้งต่อตนเองและต่อผู้อื่นมีผลต่อการครองชีวิตคู่หรือการมีชีวิตครอบครัวมาก สามี
/ ภรรยา หรือพ่อแม่ / ลูก หากต้องพูดหรือทำอะไรต่อกันโดยที่ขัดกับทัศนคติส่วนตัว อาจจะทำให้เกิด
ความอึดอัด หรือถ้ามีทัศนคติไม่ดีต่อผู้ที่อยู่ร่วมด้วยก็จะเกิดความขัดแย้งได้อยู่เสมอ แต่ถ้ามีทัศนคติที่ดี ก็
จะเกิดความรักเทอดทูน เข้าใจซึ่งกันและกัน (นพมาศ ชีรวะดิน , 2539 : 91-92) การที่คู่สมรสมีทัศนคติ
ที่เสริมกัน ชอบในสิ่งคล้าย ๆ กัน จะทำให้คนทั้งคู่เกิดมีใจที่ไฝ่รัก ให้ความรัก เสียสละเพื่อกันและกัน
(นพมาศ ชีรวะดิน , อ้างแล้ว : 67, 69)

จึงอาจกล่าวได้ว่า ทักษะคิดต่อตนเอง มองเห็นคุณค่าของตนเอง มองโลกในแง่ดี มีความรัก แสดงออกซึ่งความรัก และทักษะคิดต่อผู้อื่นและสิ่งอื่น ๆ คือการมองคู่สมรสในทางดี ขกย่องเข้าใจกัน รวมทั้งการมีทัศนคติที่ดีต่อผู้อื่นและสิ่งอื่น ๆ ที่สอดคล้องกัน ย่อมมีผลทำให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวเป็นไปอย่างราบรื่น นำไปสู่การมีครอบครัวที่มั่นคงได้

✧ ✧ 3. แนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพจิต ✧ ✧

สุขภาพจิต เป็นลักษณะทางจิตลักษณะหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ หรือเป็นผลต่อเนื่องจากการที่คนมีทัศนคติต่อตนเองและต่อผู้อื่น สิ่งอื่น ผู้ที่มองตนเองว่าเด่นกว่าใครหรือด้อยกว่าใคร และมองผู้อื่นเป็นศัตรู มีอคติต่อสิ่งรอบข้าง จะนำมาซึ่งความไม่มีความสุขในชีวิตของผู้นั้นตลอดไป (ถวิล ธาราโกชน์ , อ้างแล้ว , 74) และจะมีผลไปถึงการมีปัญหาสุขภาพจิตได้ เนื่องจากการมีสุขภาพจิตดี คือการมีสภาพชีวิตมีความสุข มีอารมณ์มั่นคง (ฝน แสงสิงแก้ว , 2520 อ้างใน ถวิล ธาราโกชน์ และ ศรีชัย คำวิสุข , 2540 : 155)

ผู้มีสุขภาพจิตดี หรือสุขภาพจิตปกติ จะมีลักษณะทางพฤติกรรมที่สื่อแสดงหลายประการ โดยนักจิตวิทยาหรือจิตแพทย์ได้รวบรวมไว้หลายมุมมอง เช่น

กอร์ดอน ออลพอร์ต (Gordon Allport อ้างใน สุรศักดิ์ หลาบมาลา, 2523 : 10-11) เห็นว่าบุคคลที่มีสุขภาพจิตปกติจะมีลักษณะต่อไปนี้

1. มีความสนใจบุคคลอื่นและสิ่งอื่น ๆ นอกจากตนเองและสิ่งของตนเอง
2. มีความเข้าใจในพฤติกรรมของคนในปัจจุบัน
3. ยึดถือหลักปรัชญา หลักธรรม หรือจัดการอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นเครื่องนำทางในพฤติกรรมของชีวิต
4. มีความรักและนับถือบุคคลอื่นเหมือนกับว่าเป็นญาติพี่น้องของตนเอง
5. มีทักษะ ความสามารถและวิจารณญาณที่จะวิเคราะห์เหตุการณ์ประจำวันได้ถูกต้อง
6. มีความเคารพในสิทธิของบุคคลอื่น มีความรักในสรรพสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย

เคนเนท และคณะ (Kenneth and others, 1970 อ้างใน สุนีย์ เอกวัฒนพันธ์ , 2536) ระบุถึงลักษณะ 9 ประการ ที่บ่งบอกถึงสุขภาพจิตดี ได้แก่

1. สามารถเผชิญกับความจริงอย่างมีเหตุผล
2. สามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลง
3. สามารถที่จะเลือกสิ่งที่เห็นผลในระยะยาว

4. มีความเป็นตัวเองอย่างสมเหตุผล
5. ปราศจากความเครียด ความบีบคั้น และความวิตกกังวล
6. ผูกพันห่วงใยบุคคลอื่น
7. พึงพอใจที่จะผูกมิตรสร้างสัมพันธกับบุคคลอื่น
8. สามารถที่จะรัก
9. สามารถที่จะทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

✓ นายแพทย์เกษม ดันติผลาชีวะ และกุลยา ดันติผลาชีวะ (ในคณะอนุกรรมการด้านครอบครัว , มปป : 218) กล่าวว่า สุขภาพจิตดีเริ่มต้นที่ครอบครัว โดยระบุถึงปัจจัยพื้นฐานที่ชี้ให้เห็นสุขภาพจิตในครอบครัว 10 ประการ ได้แก่

1. รักอย่างมีเหตุผล
2. ไม่เอาอิงผลประโยชน์จากการแต่งงาน
3. มีความเข้าใจกันและกัน
4. เห็นแก่ประโยชน์ของครอบครัวมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว
5. ส่งเสริมซึ่งกันและกัน
6. ซื่อสัตย์ต่อกัน
7. ให้เกียรติและไว้ใจกัน
8. เคารพบุพการีของกันและกัน
9. แสวงหาความสอดคล้องกันให้มาก
10. สร้างความมั่นคงให้กับครอบครัว

การมีสุขภาพจิตดีโดยมีลักษณะทางพฤติกรรมต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมา มีความสัมพันธ์กับบุคลิกภาพและพฤติกรรมอื่น ๆ ของคน ทั้งการเป็นปัจจัยให้เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ หรือมีอิทธิพลต่อกันกับพฤติกรรมของมนุษย์ ดังปรากฏในทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม (ของ ดวงเดือน พันธุมนาวิน, 2539) ระบุว่าสุขภาพจิตเปรียบเทียบบนเป็นรากแก้วของต้นไม้ ที่จะมีผลไปถึงลักษณะทางจิตด้านอื่น ๆ ของมนุษย์ อันเปรียบเสมือนลำต้น หมายถึง สุขภาพจิตที่ดี มีผลทำให้มนุษย์มีทัศนคติที่ดีต่อชีวิต มีการมุ่งอนาคตสูง มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูง ฯลฯ

อย่างไรก็ตาม สภาพแวดล้อมหรือสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นรอบ ๆ ตัวคน ไม่ว่าจะเป็นสภาพสิ่งแวดล้อม ผู้คนรอบข้าง การงาน สภาพเศรษฐกิจ หรือแม้แต่ความอ่อนล้าของร่างกาย ย่อมส่งผลไปถึงสุขภาพจิต ทำให้คนอาจเกิดความเครียด หรือสุขภาพจิตผิดปกติขึ้นได้ ถวิล ชาราโกชน์ และ ศรัณย์ คำวิฑูล (อ้างแล้ว : 157) จำแนกปฏิกิริยาของคนเมื่อเผชิญปัญหาออกเป็น 9 ลักษณะ ได้แก่

1. สุขภาพจิตปกติหรือสุขภาพจิตดี เจริญปัญหาได้เสมอ แม้อาจจะเกิดความกังวลใจเป็นครั้งคราว ก็สามารถปรับตัวและแก้ปัญหาได้
2. สุขภาพจิตอยู่ในเกณฑ์ปกติ มีการแสดงออกทางอารมณ์เช่นเดียวกับกลุ่มสุขภาพจิตดีแต่จะอารมณ์เสียได้ง่ายกว่า และมักใช้วิธีการแก้ปัญหาที่มักไม่เผชิญความจริง
3. สุขภาพจิตไม่ดี เมื่อเผชิญปัญหารุนแรง จะมีความวิตกกังวล กลุ้มใจ สมาธิไม่ดี ตกใจง่าย หงุดหงิด เบื่อหน่ายการงานเป็นระยะ นอนไม่หลับ รู้สึกหุดหู่ใจเป็นพัก ๆ อาการเหล่านี้จะดีขึ้นเองโดยไม่ต้องรักษาเมื่อปัญหาได้รับการคลี่คลาย
4. อาการทางกายที่มีสาเหตุมาจากจิตใจ เกิดขึ้นเมื่อคนนั้นมีความกดดันในใจและเก็บกดไว้เป็นเวลานานจนเปลี่ยนเป็นความตึงเครียดและแสดงออกมาเป็นอาการทางกาย เช่น ปวดศีรษะ ปวดคั่นคอ ปวดหลัง ใจสั่น ความจำเสื่อม
5. ลักษณะที่ 5 ถึง 9 เป็นลักษณะที่แสดงถึงความแปรปรวนของบุคลิกภาพหรือความเบี่ยงเบนผิดปกติของพฤติกรรม ตลอดจนไปถึงอาการของโรคประสาท โรคจิต ลักษณะเหล่านี้เกิดจากการที่จิตใจของคนถูกกดดันอย่างหนัก ไม่มีทางระบายออก ฯลฯ

ในการศึกษาสุขภาพจิตของผู้ที่เป็นสมาชิกในครอบครัวเพื่อหาอิทธิพลที่จะมีต่อความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว การอบรมเลี้ยงดูลูก การใช้เวลากับครอบครัว และความมั่นคงในครอบครัว จะเป็นการวัดอาการต่าง ๆ ที่กลุ่มจะศึกษาแสดงออกเมื่อมีปัญหา ตั้งแต่ไม่มีอาการผิดปกติ จนถึงอาการที่แสดงถึงความเครียดต่าง ๆ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการศึกษาด้านความมั่นคงของครอบครัวของกลุ่มแรงงานในจังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งจะเป็นวิจัยเชิงเหตุและผลของความสัมพันธ์ในครอบครัว การใช้เวลากับครอบครัว และการอบรมเลี้ยงดูเด็ก ที่เป็นผลจากทัศนคติและสุขภาพจิต และเป็นเหตุปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อระดับความมั่นคงในครอบครัว ซึ่งศึกษาตามแนวคิดทฤษฎีที่ทบทวนมา โดยกำหนดเป็นกรอบในการวิจัย ดังนี้

1. ตัวแปรปัจจัยที่มีผลต่อความสัมพันธ์ในครอบครัว การอบรมเลี้ยงดูเด็กและการใช้เวลาในครอบครัว ได้แก่ ทัศนคติต่อตนเองและสุขภาพจิต
2. ตัวแปรปัจจัยที่มีผลต่อความมั่นคงในครอบครัว ได้แก่ ความสัมพันธ์ในครอบครัว การอบรมเลี้ยงดูเด็กแบบรักและสนับสนุน และใช้เวลาในครอบครัว
3. ตัวแปรตาม ได้แก่ ความมั่นคงในครอบครัว

4. ตัวแปรแบ่งกลุ่มเพื่อจำแนกความแตกต่างของผู้มีสุขภาพจิต ทักษะคิดต่อตนเอง ความสัมพันธ์ในครอบครัว การอบรมเลี้ยงดูเด็ก การใช้เวลากับครอบครัว และความมั่นคงในครอบครัวต่างกัน ได้แก่ ข้อมูลด้านชีวสังคม คือ เพศ อายุ สถานภาพสมรส การอยู่อาศัย การดูแลลูก (เลี้ยงลูกเองหรือให้ผู้อื่นเลี้ยง) และภาคอาชีพ

แผนภูมิที่ 2.2

กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

